

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 10 Sayı: 50 Volume: 10 Issue: 50

Haziran 2017 June 2017

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

ÖĞRETİDE KAVRAM KARMAŞASI ÜZERİNE BİR ÖRNEK: SOSYAL HİZMET VE BENZER KAVRAMLAR

A SAMPLE ON THE CONCEPTUAL COMPLEXITY IN DOCTRINE: SOCIAL SERVICES & SIMILAR CONCEPTS

Derya ALİMANOĞLU YEMİŞÇİ*

Öz

İnsanlığın varlığı ile doğan toplumsal sorunlar zaman içinde nitelik değiştirerek varlığını sürdürmüştür. Bu süreç içinde konu ile ilgili farklı kavram ve uygulamalar ortaya çıkmıştır. Önce sosyal sorun ve sosyal politika kavramı ve sonucu olan sosyal devlet kavramı yaygın olarak kullanılmış daha sonra sosyal refah, sosyal refah devleti kavramları tercih edilmeye başlanmıştır. Zaman içinde sosyal sorun yerine sosyal dışlanma, sosyal politika ve sosyal refah yerine sosyal koruma kavramları kullanılmaya başlanmıştır. Aslında söz konusu kavramlar birbirinin yerine kullanılmakta ve ortaya bir kavram karmaşası çıkmaktadır. Bu karmaşa içinde sosyal hizmet kavramının yerinin belirlenmesi özel bir önem taşımaktadır.

Anahtar Kavramlar: Sosyal Politika, Sosyal Devlet, Sosyal Refah, Sosyal Hizmet, Sosyal Dışlanma, Sosyal Koruma.

Abstract

Social problems emerged with the existence of humanity continued their existence by changing their characteristics in time. Different concepts and practices related with this subject arose in this course. Firstly, social problem and social politics concept and social state concept were widely used. Then, concepts of social welfare, social welfare state were preferred. Throughout the time, concepts such as social exclusion instead of social problem and social protection instead of social welfare were started to be used. In fact, mentioned concepts are used in lieu of each other and conceptual confusion appears. Within this complexity, it is of a special importance to situate the concept of social services.

Keywords: Social Policy, Social State, Social Welfare, Social Services, Social Exclusion, Social Protection.

1. Giriş

Sosyal hizmet kavramına ulaşmak için aşağıda önce konuyla ilgili en geniş kavram olan sosyal politika ele alınmıştır. Daha sonra sosyal refah, sosyal koruma ve sosyal dışlanma kavramlarının açıklanması için çaba gösterilmiştir. Çalışmanın sonunda sosyal hizmet kavramı anlatılarak genel bir değerlendirme yapılmıştır. Aynı amaç doğrultusunda kullanılan çok sayıda kavramın varlığı tereddüte neden olmakta ve kişiyi yanıltabilmektedir.

Çalışmanın amacı temel ve öncü kavram olan sosyal politika müessesesinin yanında kullanılan, sözü edilen diğer kavramların onun yerini alıp almadıklarını veya onu tamamlayıp tamamlamadıklarını sorgulamaktır. Bu amaç doğrultusunda bir sonuca varabilmek için, her bir kavram doğuşu, tanımı, kişi bakımından kapsamı ve konu bakımından kapsamı alt başlıklarında kıyaslamaya elverişli olacak şekilde anlatılmıştır.

2. SOSYAL POLİTİKA

2.1. Sosyal Politikanın Doğuşu

Üretim X. yüzyıla kadar kapalı aile ekonomisine dayanmaktaydı. Bu dönemde ayrıca köle iş gücü piyasaları oluşmuştu (Altan, 2004: 41,42). X. - XV. yüzyıllar arasında feodal düzen oluşmuş, tarımsal faaliyette senyör ve derebeylerinin egemenliğinde serfler çalıştırılmaktaydı. XV-XVIII. yüzyıllar arasında senyör ve derebeylerin egemenliklerini prenslikler ve krallıklar gibi daha güçlü merkezi otoriteler üstlenmişlerdir. Merkezi otorite egemenliğinde artan ulaşım güvenliği ticaretin gelişmesine, yeni kıtaların keşfine, yeni yerleşim bölgelerinin oluşumuna olanak sağlamıştır. Böylece aile ekonomisinin yerini para ve piyasa ekonomisi almaya başlamış, evde üretim yerini zanaatkar ve esnafların üretimine bırakmıştır. Aynı meslek sahiplerinin aynı bölgede faaliyette bulunmaları ve kendi aralarında örgütlenmeleri meslek

* Yrd. Doç. Dr., Uşak Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmetler Bölümü.

örgütlerinin (korporasyon) oluşmasını sağlamıştır. Korporasyonlar üyelerinin çalışma koşullarını belirledikleri gibi ayrıca sosyal güvenliklerini sağlayıcı önlemler almışlardır (Koray, Topçuoğlu, 1995: 3).

17. yüzyılın ortalarında zanaatkarların dükkânları yanında imalathaneler kurulmuştur. Zaman içinde büyüyen imalathaneler **sanayi devrimi** ile birlikte fabrikalara dönüşmüşlerdir. 18. yüzyılda bazı yeni teknolojik buluşlar, buhar, elektrik ve gazın enerji olarak kullanımı önce İngiltere daha sonra da Fransa ve Almanya'da sanayileşmenin başlamasını sağlamıştır. Böylece önceleri ev işçiliği, sonra köle çalışmaları, daha sonra esnaf çalışanlar (çırak, kalfa ve ustalar) yanına yeni bir çalışma şekli eklenmiştir Sanayi işçiliği (Ersöz, 2006: 764; Altan, 2004: 42).

Sanayi öncesi toplumlarda temel sosyal sorun yoksulluk ve güvenlikti. Yoksul kişiler dini kurumlarca (kilise...) ve meslek kuruluşlarınca (ahi birlikleri, loncalar) korunmaktaydı. Kabadayı, dolandırıcı ve serserilere kaba kuvvet uygulanmaktaydı. Kamu düzeni yardımlar ve cezalandırma tedbirleri ile korunuyordu. Bu dönemde sosyal politika, ağırlıklı olarak kişisel sorunlarla ilgiliydi. İngiltere'de 1601'de Yoksul Yasası çocuk, yaşlı ve hastalara yardım yapılması esasını getirdi (Sözer, 1997: 50). 1782'de Gilbert Kanunu ile ayırım yapılmaksızın yoksul herkese yardım yapılması kabul edildi. Ortalama ömrün 35 yıl olduğu bu dönemde, kiliseler ve manastırlar hastalık (özellikle cüzzam), yoksulluk gibi sosyal sorunlarla ilgilenmişlerdir. 1630'lu yıllarda Paris nüfusunu dörtte biri dilenciydi. Manastırların yardım sisteminin çöküşünden sonra 1880-1920 yılları arasında İngiltere ve Kanada'daki hayırsever insanlar sosyal reform hareketleri ile ilgilenmeye başlamışlardır (Şenkal, 2007: 28-34 ; (Türkmen, 2015: 26 vd.).

Sanayileşme ile birlikte kolektif üretimin yapıldığı fabrikalar kurulmuştur. Fabrikada çalışmak üzere köyden kente göç nedeniyle köy nüfusunun azalmış ve toplumsal yapı değişmiş, böylece vasıflı ve yarı vasıflı işgücü ortaya çıkmıştır (Tokol, 2000: 4). Oluşan işçi sınıfı ağır çalışma koşulları ve düşük ücretlerle çalışmıştır. Bunun sonucu yoksulluk, sağlık (iş kazası, fiziki ve ruhsal hastalıklar) ve güvenlik (cinayet, hırsızlık) sorunları baş göstermiştir. Ortaya çıkan yeni sosyal sorunların çözülememesi nedeniyle mevcut sosyal düzen krize girmiştir (Özkalp 2005: 410 vd.). Çünkü dini kurumların ve meslek örgütlerinin kişiler üzerindeki etkinliği azalmıştır. Zaman içinde ahi birlikleri ve loncalar güçlerini kaybetmiştir¹ (Özakıncı, 2005: 532). Devletin müdahalesinin olmadığı ilk dönemlerde çalışanlar bir araya gelerek sendikaları oluşturmuşlardır. İşçiler ayrıca kendileri için sosyal güvenliğin temelini teşkil eden yardım sandıkları kurmuşlardır. Çalışma koşullarını düzeltmek isteyen bazı işverenler de onlar için kendi işletmeleri bünyesinde yardım sandıkları oluşturmuşlardır. Sosyal düzeni tehdit eden sosyal sorunları çözmek için işçiler ve işverenlerce alınan önlemlere düşünürlerin ve bürokratların çabaları da eklenmiştir (Sözer, 1997: 6). Örneğin Robert Owen, William Blake, Charles Dickens, Elizabeth Gaskell, Louis Blanc, Philippe Buchez gibi birçok aydın özellikle kadın ve çocuk işçilerin içinde buldukları kötü çalışma koşullarına dikkat çekmişlerdir (Güven, 2001: 55, Özkalp, 2015: s.411, Ersöz, 2006: 766). Bu çabalar sonucu bırakınız yapsınlar şeklindeki liberal düşünce yerini sosyal liberalizme ve **sosyal demokrasiye** bırakmıştır. Söz konusu anlayış değişimi sosyal ahlakın gereği olarak gösterilmiştir.

Bireysel ahlakın yetersizliğini ve sosyal ahlakın önemini kavrayan yönetimler işçi sorunlarının çözümü için ilk adım olarak işçi ve işverenlerin kurmuş oldukları yardım sandıklarını ve sendikaları genelleştirme ve **resmileştirme** çabası içine girmişlerdir. İlk kez **Almanya**'da 1883'de hastalık, 1884'de kaza, 1889'da yaşlılık ve sakatlık sigortaları kuruldu. Böylece sosyal sigorta sistemi oluşturulmuştur² (Talas, 1974: s.314).

Sanayileşmeyi tamamlayan ülkeler **bilgi toplumu** aşamasına varınca iktisadi, sosyal ve kültürel yapı değişmiş buna paralel olarak sosyal sorunlar da farklılaşmıştır. Endüstri toplumunda üretim fabrikalarda emek yoğun ve maddi mallara yönelik olarak gerçekleştirilirken; bilgi toplumunda üretim bilgi işçileri tarafından ve daha ziyade bilgi üretimine yönelik olarak gerçekleştirilmiştir. Çünkü, motorun yerini bilgisayar almıştır (Göze, 2005: 143 -151). Bu dönemde işçi sınıfının baskısı, Marksist ve sosyalist düşünceler, 1929 dünya ekonomik krizi ile birinci ve ikinci dünya savaşları yeni fikri akımlara neden olmuş, Keynes ve Beveridge sosyal devlet fikrinin doğumuna katkı sağlamışlardır³ (Gümüş, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/262736>, Erişim Tarihi: 12.05.2017: 119).

¹ "Çabuk, kolay ve ucuz üretilen buharlı fabrikaların ürünleri Osmanlı Memleketinin insan eliyle ağır ağır, az miktarda ve daha güç ve pahalıya çıkar ürünleri karşısında başarıyla rekabet ederek, Osmanlı çarşı ve pazarında yerli eşyanın yerini almaya başladı... Avrupa zanaat ve sermayesi yerli zanaat ve sermaye yutmaya başladı."

² Sözer; Sanayileşmenin ilk yıllarında Alman modelinden esinlenen İngiltere 1942 yılında Beveridge raporundan yola çıkarak yeni bir sosyal düzen kurmuştur. Hastalık, cahalet, pislik ve işsizlik ile savaş raporun temelini teşkil etmekteydi. Yeni oluşturulan sosyal koruma modelinde her fert tüm sosyal tehditlere karşı maktu (önceden belirlenmiş) edimlere hak sahibi sayılmışlardır. Sağlık hizmetleri bedelsiz olarak resmi sağlık kuruluşlarından sağlanmıştır. Ali Nazım Sözer (1997), *Sosyal Devlet Uygulamaları Almanya, İngiltere, Hollanda, Türkiye*, İzmir: İksan Matbaası, s.6.

³ Farklı ülkelerde sosyal politika anlayışının gelişimi için bkz. Mehmet KOCAOĞLU (1997). *Sosyal Politika*, Ankara: Türk Ağır Sanayii ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası, s.108 vd.

2.2. Sosyal Politikanın Tanımı

Kavram kıta Avrupası'nda "sosyal politika", Kuzey Amerika'da ise "sosyal refah politikası" olarak kullanılmaktadır. Genel olarak ifade etmek gerekirse sosyal politika ⁴, sosyal sorunlarla ilgilenen, onları çözmek için önlemler alan bir bilim dalıdır (Tokol, 2000: 1, Gümüş, 122.). Tanım, -kapsam bakımından ilgi alanı dışında- önlemleri alan makamlar dikkate alınarak da yapılmıştır. Bu açıdan sosyal politika fertlerin, grupların ve toplumun kendi gayretleri ile çözmekte zorlandıkları veya çözemedikleri sorunları için görevlendirilmiş resmi makamlar veya gönüllü kuruluşlar tarafından sunulan hizmetler bütünüdür⁵ (Federico, 1980: 4-5). Sosyal politika, bireylerin toplumsal ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik faaliyetlerde bulunması bakımından, disiplinlerarası bir bilim dalıdır. Bu yönü ile sosyal politika ekonomi, hukuk, siyaset, felsefe ve sosyoloji bilimi ile de yakından ilgilidir (Alcock, May, Rowlingson, 2011: 26, Kocaoğlu, 1997: 17).

Doğuşu ve gelişme süreci dikkate alındığında, sosyal politikanın kişi ve konu bakımından kapsamı ile araçları değişim göstermiştir. Önceleri sadece işçi gruplarını korumayı amaç edindiği için dar anlamda sosyal politika tanımı bu durum dikkate alınarak yapılmıştır. Yani, işçilerin yaşam koşullarının iyileştirmesi önlemleri **dar anlamda sosyal politika** olarak adlandırılmaktadır (Koray, Topçuoğlu, 1995: 3). Alınacak bu önlemler sınıf çatışmalarını en aza indirerek, toplumun sosyal düzenini ve devletin varlığını sürdürmeyi sağlayacaktır⁶ (Orhan, Yalçıntaş, 1999: 29, Tokol, 2000: 2).

Kamu düzeninin sadece işçilerin yaşam ve çalışma koşullarının düzeltilmesi ile korunamayacağı anlaşıldığında tehdit oluşturan başkaca kişi ve grupların da desteklenmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Sosyal politika önlemlerinin kapsamına giren kişilerin sayısı arttığında ayrıca geniş anlamda sosyal politika ortaya çıkmıştır. Geniş anlamda sosyal politika, -aşağıda kişi bakımından kapsam konusunda açıklandığı üzere- toplumda çalışan veya çalışmayan desteğe muhtaç tüm kişilere destek olmak üzere alınan önlemlerdir. Geniş anlamda sosyal sorunları konu edinir. Bu nedenle, kapsamına işçilerin dışında kalan diğer toplumsal kesimler de girmektedir (Koray, Topçuoğlu, 1995: 3-4; Kocaoğlu, 1997:20-21; Sözer, 1998:3-4).

2.3. Sosyal Politikanın Kişi Bakımından Kapsamı

Sanayileşme beraberinde sadece işçi sorunlarını getirmemiş ayrıca çalışma hayatının dışında kalan fertleri ve grupları da etkilemiştir. Bu nedenle, sosyal politika önce işçilere yönelik iken daha sonra ekonomik güçlük yaşayan diğer kişiler de kapsam içine alınmıştır. Bu kişiler işsizler, bağımlı çalışanlar, küçük esnaf, topraksız köylülerdir. Ayrıca dezavantajlı gruplar yani, çocuklar, yaşlılar, engelliler, tüketiciler, eski hükümlüler, gençler, kadınlar ve göçmenlerdir. Bu dönem yoksun kişilerin normalleştirilmesi dönemidir. Sanayi ötesi toplum aşamasına geçildiğinde ise, sadece normale ulaşmak değil normalin üstüne çıkma gereği de sosyal sorun olarak nitelenmiştir. Açıklanan nedenlerle (esnaf, sanatkâr, küçük çiftçi gibi) çalışanlar ile (tüketici, evsiz, çocuk ve yaşlılar, engelliler gibi) korunmaya muhtaç kişilerin dışında kalan (kiracı, küçük sermaye sahibi, tüketici gibi) bazı grupların ve çevrenin korunması da bu bilim dalının konusunu oluşturmuştur. Ayrıca iş, konut, tasarruf, eğitim, sağlık gereksinimleri müdahale gerekliliği olan sosyal sorun olarak kabul edilmiştir.⁷ (Brillant, 1997: 68).

2.4. Sosyal Politikanın Konu Bakımından Kapsamı

Sosyal politikaların temel amacı, sosyal koruma sağlamak ve refahı yaygınlaştırmaktır. Hedef, sosyal adalet ve eşitlik ilkelerini hayata geçirmektir. Bu amaç doğrultusunda sağlık, güvenlik, eğitim, beslenme, barınma ve istihdam gibi toplumun temel ihtiyaçlarını karşılayan önlemler almak gerekmektedir. Eğitim ve sağlık dışında ayrıca hukuki koruma, bakım hizmetleri, istihdam teşvikleri, işsizlik yardımları, aile ve çocuk yardımları ile temel gelire kadar çok farklı konular sosyal politikaların ilgi alanına girmiştir. Söz konusu önlemler kişilerin ekonomik, fiziksel, ruhsal, kültürel, siyasi ve sosyal engellerinin aşılmasına yöneliktir.

Sosyal politikanın uygulama alanlarını belirleyen önemli belgelerden biri 1997 yılında imzalanan Amsterdam anlaşmasıdır. Söz konusu anlaşma "Avrupa Sosyal Politikasının çerçeve metnini oluşturmaktadır. Anlaşmada, istihdamın geliştirilmesi, yaşam ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi, yeterli

⁴ Sosyal politika kavramı Kıta Avrupa'sında kullanılırken, Kuzey Amerika kıtasında sosyal refah politikası kavramı kullanılmaktadır. Bkz. Abdülkadir ŞENKAL (2007). *Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika*, İstanbul: Umuttepe Yayınları, s.27.

⁵ Gerekli sosyal koruma hemşire, hukukçu, mühendis, sosyal çalışmacı gibi çeşitli meslek mensupları vasıtasıyla sağlanmaktadır.

⁶ Güven'in tanımına göre, dar anlamda sosyal politika, Endüstri Devrimi sonucu ortaya çıkan sanayileşmenin getirdiği sosyal sorunların çözümüne yönelik önlemler bütünüdür. Bu önlemler işçi sınıfının çalışma ve yaşam koşullarının iyileştirilmesini kapsar. Alınan önlemler işçi sınıfının toplumdaki kopmasını, devlete küsmesini önlemeye ve sosyal dengeyi sağlamaya yöneliktir. Sami GÜVEN (2001). *Sosyal Politikanın Temelleri*, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, s.13.

⁷ Brilliant, Gelecek yüzyılda sosyal çalışmacıların sosyal refah hakkında kamunun ve özel sektörün toplum içindeki rolleri ile ilgili beklentileri karşılayacak felsefi ilkeler ve uygulama kuralları geliştireceklerini ifade etmektedir.

sosyal koruma, işçi ve yönetim arsında diyalog, insan kaynaklarının geliştirilmesi, sosyal dışlanmanın önlenmesi gibi konularda sosyal politikalar üretilmesi amaçlanmıştır (Can, 2013: 6).

2.5. Sosyal Politikanın Uygulama Araçları

Sosyal politikalar yerel ve uluslararası merciler tarafından, yerel sosyal politika ise resmi veya özel kurumlar aracılığıyla yürütülmektedir. Kamusal niteliği ağır basan görevler devlet eliyle yürütülmektedir. Merkezi yönetim veya yerel yönetimler ilgili mevzuatına dayanarak yoksun kişilere ihtiyaçları olan edimleri sunmaktadır (Tokol, 2000: 3 ; Güven, 2001: 11). Ayrıca (sosyal sorumluluk kapsamında) özel sektör ve kar amacı gütmeyen kuruluşlar da bu konuda rol üstlenmektedirler. Her ülkenin içinde bulunduğu ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel şartlar bu politikaları ve uygulayıcılarını şekillendirmektedir (Can, 2013:7).

Her ülkenin kendine özgü şartları uygulamayı şekillendirmekle birlikte sosyal politika uygulamaları genellikle devletin önlemlerini ve kendi kendine yardım yöntemlerini içermektedir. Devletin önlemleri sosyal sigorta, sosyal yardım, sosyal hizmet, sosyal teşvik ve sosyal tazmin olarak sınıflandırılabilir. Kendi kendine yardım kurumları ise sendikalar, kooperatifler, dernekler ve vakıflardır⁸ (Kocaoğlu, 1997: 20-21; Sözer, 1998: 4; Uğur, 2016: 209).

Devletin, sosyal politika alanını düzenlerken sözkonusu araçların işlevsel olması için hukuki düzenleme yapması gerekmektedir. Hukuk, üretilen sosyal politika tedbirlerinin hayata geçmesini sağlamaktadır. Sosyal politika önlemleri/araçları ancak hukuki düzenlemelerle gerçekleştirilmektedir. Konu ile ilgili hukuki düzenlemelerin başında ise anayasa ve yasalar gelmektedir. Sözü edilen düzenlemelerle sosyal politika önlemleri alan devlet **sosyal devlettir** (Negiz, Akman, 2013: 43-44). Sosyal devlet birey ve grupların gelir, bakım ve yaşam düzeylerini garanti altına alan ve iyileştirilmesini sağlayan politikaları uygular. Böylece, sosyal risklerin ortaya çıkışını engelleyen, riskler ortaya çıktığında bunların bertaraf edilmesini sağlayan gerekli önlemleri alır⁹ (Kocaoğlu, 1997:47-48).

2.6. Değerlendirme

Yukarıda yapılan açıklamalar, daha sonra yapılacak açıklamalara esas olmak üzere şu şekilde özetlenebilir.

Tablo 1: Sosyal Politikanın Kapsamı

Kişi bakımından kapsam	Konu bakımından kapsam	Araçlar/Yöntemler
-Çalışanlar (işçi/bağımsız çalışan/ kamu görevlisi), -Korunmaya muhtaç kişiler, -Korunmaya muhtaç gruplar.	Beslenme Barınma Bakım Destek Eğitim Sürdürülebilir yaşam, Katılım	Kamu -Sosyal yardım, -Sosyal hizmet, -Sosyal teşvik, -Sosyal tazmin Kendi kendine yardım kurumları -Sendikalar, -Kooperatifler, -STK'lar (dernekler, vakıflar).

3. SOSYAL REFAH

3.1. Sosyal Refahın Doğuşu

Refah devletini uygulamalarının ilk defa 19. Yüzyılda Almanya'da başladığı, daha sonra Batı Avrupa ülkelerine, Kuzey Amerika'ya ve Avustralya'ya yayıldığı ifade edilmektedir. Batı'da 1789 Fransız Devrimi ve Doğu'da sosyalizm 1940'lı yıllarda sosyal refah devleti anlayışının gelişmesine neden olmuştur (Berk, 2014: 26). Bu kapsamda Bismark, 1883'te Almanya'da sosyal sigorta uygulamasını başlatmıştır. Refah devletleri, ulus devletlerin ekonomik, kültürel ve tarihsel geleneklerine göre farklılıklar göstermektedir (Koçak, 2011, 64). Nitekim, Dünya genelinde, Refah Devleti uygulamaları üç ayrı tipte de gruplandırılmaktadır. Bu uygulamalar Anglo-Saxon tipi (devlet müdahalesinin en az olduğu liberal rejimler), İskandinav tipi (sosyal demokrat rejimler) ve Heterojen tipler (Kıta Avrupa'sında muhafazakâr kökenlere sahip sosyal sigorta esaslı rejimler) şeklinde açıklanmaktadır (Koçak, 2011: 25).

Öğretideki açıklamalara göre, sosyal refah, gelişmiş sanayi ülkelerinin üzerinde anlaşmış oldukları örtülü bir sosyal anlaşmayı ifade etmektedir. Refah devleti bugün tartışılan şeklini büyük çapta ilk kez II. Dünya Savaşı sonrasında (1950'ler ve 1960'larda) kazanmıştır. Refah devletleri II. Dünya Savaşı sonrasında (1945-1975 arası) "Altın Çağ"ına ulaşmıştır. 1980'lerde devletin iktisadi ve sosyal hayata müdahalesi ile hükümetlerin vergilendirme ve harcama faaliyetleri oldukça artmıştır (Özdemir, 2006: 159).

⁸ Kar amacı gütmeyen organizasyonlar da bu kapsamda sayılabilir. Konu hk. ayrıntı için bkz. Eleanor L. Brillant (1997). Nonprofit Organisations, Social Policy, and Public Welfare, Social Work in the 21st Century, Michael Reisch Eileen Gambrill, Pine Forge Press, s.68 vd.

⁹ Sosyal devlet ilkesine bünyesinde yer veren 1962 tarihli Anayasanın gerekçesinde bu konuda şöyle deniyordu: "Batı demokrasisi hürriyetçi yollarla daha fazla hürriyet elde etme rejimidir. Çağımız karmaşık, sosyal ve ekonomik dünyası içinde daha fazla hürriyet ise ekonomik ve sosyal bakımdan zayıf olan kişileri, grupları korumak, bunların maddi ve manevi varlıklarını geliştirme şartlarına hazırlamak ve bunlara klasik kişi hak ve hürriyetleri yanında ekonomik ve sosyal hakları tanımakla mümkün" olur. Benzer gerekçelerle 1982 Anayasası da ikinci maddesinde Türkiye Cumhuriyetini demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti olarak tanımlamıştır.

3.2. Sosyal Refahın Tanımı

“Refah devleti” kavramı 1930 ve 1940’lı yıllarda geliştirilmiş olup görece bir anlama sahiptir (Berk, 2014: 26). Çünkü zamana ve farklı ülkelere göre değişik şekillerde yorumlanmaktadır. Bu devlet şekli, genellikle devletin ekonomiye ve vatandaşlarının refahına niye, nasıl ve hangi kurumlarla müdahale etmesi gerektiği üzerine odaklanmaktadır (Koçak, 2011: 64). Söz konusu nedenle, refah devleti, hükümetler tarafından ekonomiye müdahale ederek sosyal adalet, gelirin adil dağılımı ve ekonomik etkinlikleri (gelir elde edilmesi) yoluyla halkın refahını yükseltmeyi amaçlayan devlettir (Koray, 2003: 52). Bir diğer tanıma göre, “bireylere ve ailelere asgari bir gelir güvencesi veren, toplumsal tehlikelere karşı koruyan, sosyal güvenlik olanakları sağlayan, eğitim, sağlık, konut gibi sosyal hizmetler alanında belirli bir standart getiren devlettir” (Koray, 2003: 52). Bu özelliği olan devlet ulusal gelirin eşit olarak değil adil olarak dağıtılmasını hedefler. Mutlak eşitliğe erişmenin mümkün olmaması nedeniyle fiili eşitliğe mümkün olduğu kadar yaklaşmak amacını güder (Çolak, 2007: 39). Refah devleti, toplumdaki ekonomik ve sosyal dengesizlikleri azaltma çabasında olan devlettir¹⁰.

3.3. Sosyal Refahın Kişi Bakımından Kapsamı

Sosyal refah devletinin, “bireylere ve ailelere asgari bir gelir güvencesi veren, toplumsal tehlikelere karşı koruyan, sosyal güvenlik olanakları sağlayan, eğitim, sağlık, konut gibi sosyal hizmetler alanında belirli bir standart getiren devlettir” şeklinde tanımlandığı yukarıda açıklanmıştır. Bu tanımdan anlaşılacağı üzere, sorunu olan bireyler ve aileler ayrıca gruplar kişi bakımından kapsama girmektedir. Sosyal hizmet ve yardıma gereksinimi olan, eğitim, konut, sağlık gibi konularda desteğe ihtiyacı olan herkes sosyal refahın öznesi sayılacaktır.

3.4. Sosyal Refahın Konu Bakımından Kapsamı

Refah devletinin temel amacı vatandaşlara belirli bir düzeyde sosyal güvenlik, refah hizmetleri, sağlık, eğitim, konut ve asgari bir gelir sağlamak olarak ifade edilmektedir (Koray, 2003, s.105, Özdemir,160). Sanayi toplumlarında kamu hizmeti kapsamında ücretsiz ulusal sağlık sistemleri, ulusal sosyal yardımlar, işsizlik ödeneği, özürülülere yardım sağlanmış, emeklilik sistemleri kurulmuştur. Kapitalist demokrasiler tam istihdam, sosyal güvenlik ve (eşitlikçi) amaçlara yönelik politik eylemler içerisine girmişlerdir. Refah devletlerinde devletin gelir ve harcamaları arttıkça, eğitim, sağlık, konut, sosyal güvenlik, tam istihdam, gelir dağılımı gibi sosyal politika ve sosyal refah hizmetleri gelişmiştir (Koçak, 2011: 64). Nitekim, önceden komünist rejime sahip birçok ülkede (Doğu Avrupa’nın eski sosyalist ülkeleri, SSCB) devlet sosyal sigorta, sosyal güvenlik, sağlık, eğitim, konut vb. ile ilgili önlemler olarak (politikalar ve kurumlar oluşturarak), refah devleti biçimini almış ve bu konuda önemli adımlar atmıştır (Özdemir, 161).

3.5. Sosyal Refahın Uygulama Araçları

İnsanlar, genel olarak dört temel kaynaktan refahı elde ederler. Bu kaynaklar; aileler, piyasalar, sivil toplum kuruluşları ve devletlerdir. Aileler çocuklarına ve aile büyüklerine sunduğu hizmetler ve bakım, onlar için yaptıkları harcamalar vasıtasıyla toplumsal düzene katkı sağlarlar. Piyasalar kişilere gereksinim duydukları geliri elde etme olanağı sağlar. Sivil toplum kuruluşları fertlere aile sağlanamayan desteği sunmaya çalışırlar. Refah devletinin em önemli aktörü olan devletler ise, aile, piyasalar ve sivil toplum kuruluşları tarafından yeterli ölçüde korunmayan insanların ihtiyaçlarını refah uygulamaları ile karşılamaktadır (Koçak 2011, 65, Kars, 2013: 347).

3.6. Değerlendirme

Bazı eserlerde ayrı içeriğe sahip olduğu izlenime verecek şekilde kullanılmasına karşın, refah devletine ilişkin verilen tanımlar, tarihçesine ilişkin yapılan açıklamalar, sosyal devlet kavramı ve tarihçesi ile örtüşmektedir¹¹ (Talas, 1974: 229; Şenkal, 2007:275; Koray, 2005: 31, Gençler, Çiftçi, 2013:6; Negiz, Akman, 2013: 43-44). Bu durum aşağıdaki tablodan da anlaşılmaktadır¹².

¹⁰ Refah devleti uygulamaları ülkeden ülkeye değişmektedir. Yapılan bir ayırıma göre, İskandinav (sosyal demokrat ülkelerde), liberal (Anglo-Sakson ülkelerde), kurumsal (Bismark = Almanya, Fransa, Belçika’da) ve tam oluşmamış (Güney Avrupa’da) refah devleti tiplerinden söz etmek mümkündür. Bkz. Ayhan Gençler, Murat Çiftçi (2013). “Genel Olarak ve Türkiye Açısından Sosyal Politika Analizi”, Sosyal Hizmet Temeller ve Uygulama Alanları, Ed. Hakan Acar, Nilüfer Negiz, Elvettin Akman, Ankara: Maya Akademi Yayınevi. s. 6, 7. Başkaca ayrımlar için bkz. Neşe Şahin, Uğur Tekin (2013). “Türkiye’de Sosyal Hizmetin Temel Karakteristikleri ve Güncel Görünümü”, Sosyal Politika ve Kamu Yönetimi Bileşenleriyle Sosyal Hizmet: Temelleri ve Uygulama Alanları, Ed. Hakan Acar, Nilüfer Negiz ve Elvettin Akman, Ankara: Maya Akademi Yayınevi, s.121.

¹¹ “Kavramsal olarak bakıldığında, sosyal politika uygulayıcısı konumuna erişen modern devlet için üç ismin birbiriyle eş anlamlı olarak tercihe bağlı şekilde kullanıldığı görülmektedir: Sosyal devlet, refah devleti, sosyal refah devleti.”

¹² Refah devletini sosyal devletin bir sonraki aşaması olarak kabul eden bir yaklaşım da mevcuttur. Örneğin, bkz. Bekir TÜRKMEN (2015). *Sosyal Hizmet Tarihi*, İzmir, s.25.

Tablo 2: Sosyal Refahın Kapsamı

Kişi bakımından kapsam	Konu bakımından kapsam	Araçlar/Yöntemler
-Çalışanlar (işçi/bağımsız çalışan/ kamu görevlisi), -Korunmaya muhtaç kişiler, -Korunmaya muhtaç gruplar.	Beslenme Barınma Bakım Destek Eğitim Sürdürülebilir yaşam, Katılım	-Aile, -Piyasa, -Sivil toplum kuruluşları -Devlet.

4. SOSYAL DIŞLANMA

4.1. Sosyal Dışlanma Kavramının Doğuşu

Sosyal dışlanma kavramı ilk kez Fransa'da Sosyal İşlerden Sorumlu Devlet Bakanı Rene Lenoir tarafından kullanılmıştır. Seksenli yıllardan sonra tüm dünyada yaygın hale gelmiştir. Doksanlı yıllarda Avrupa Birliği (AB) içinde sosyal sorunların artmasıyla birlikte, kavrama olan ilgi artmıştır. Avrupa Topluluğu tarafından **yoksullukla mücadele** programlarında temel kavram olarak kabul görmüştür (Sapancalı, 2003:3; Uçkan, 2005: 120; Tartanoğlu, 2010: 3). Fransız ekolündeki daha çok sosyal ve kültürel dışlanma ile Anglo-Sakson ülkelerindeki gelir eşitsizliği ve maddi dışlanma kavramlarının birleştirilmesi, Avrupa Birliği sentezini oluşturmuştur (Sunall, 2006: <http://sosyalpolitika.fisek.org.tr/?cat=5> Erişim: 22.09.2007). 1997 yılından itibaren günümüze değin bu doğrultuda birçok kural getirilmiştir.¹³ (Erdoğan, 2004:1-2)

4.2. Sosyal Dışlanmanın Tanımı

Sosyal dışlanma, yoksulluk hallerini de içermekle birlikte onun tek boyutluluğunu ve anlık niteliğini aşmaktadır. Söz konusu nedenle sosyal dışlanma; ekonomik, mekânsal, kültürel ve politik dışlanma gibi konuları da kapsamaktadır (Tartanoğlu, 2010: 3). Dışlanma, konusunu oluşturan öznelerin (fertler, bireyler, sınıflar ve toplum) arasında **sosyal bağın kırılmasıdır**¹⁴ (Aldemir, Özpinar, 2004:9). Bu bağda ortaya çıkan sorun ya katılımın engellenmesi ya da kişilerde topluma katılma yetersizliğine dayanmaktadır. Söz konusu nedenlerle, toplum içinde dayanışma zarar görmekte ve kamu düzeni bozulmaktadır (Sapancalı, 2003:13,15).

Bir başka açıdan sosyal dışlanma, bireyleri toplumsal yaşamdan uzaklaştıracak düzeyde maddi ve manevi yoksunluk içinde olmalarıdır. Sosyal dışlanma sosyal bütünleşmenin karşısı yani ona karşı bir tehdit olarak nitelenebilir (Çakır, 2002: 84). Sosyal bütünleşme kişilerin toplumsal yaşama ekonomik, kültürel, siyasi ve mekânsal olarak katılabilmeleri, toplumsal düzeninin bir parçası olmaları anlamına gelmektedir.

4.3. Sosyal Dışlanmanın Kişi Bakımından Kapsamı

Toplumdan dışlanmış kişilere birçok örnek verilebilir. Örneğin, engelliler, korunmaya muhtaç yaşlılar, çocuklar ve kadınlar, evsizler,¹⁵ yalnız ebeveynler, uyuşturucu madde bağımlıları, intihara eğilimli insanlar gibi (Çakır, 2002; 84, Sapancalı, 2003: 10). Topluma uyum sorunu olanlar, suça yatkın olanlar ve suç işleyenler dışlanan diğer kişiler olmaktadır.

4.4. Sosyal Dışlanmanın Konu Bakımından Kapsamı

Uluslararası Çalışma Örgütü sosyal dışlanmayı bireysel ve toplumsal olmak üzere iki boyutlu olarak kabul etmektedir. **Bireysel boyut**, yoksulluk ve onun sonucu sosyal olarak yalıtılmış olmaktır. Yalıtılma yasal haklardan ve bunları kullanabilme özgürlüğünden mahrumiyet şeklinde ortaya çıkmaktadır. **Toplumsal boyut** ailevi, etnik, dinsel, mezhepsel veya ulusal (örneğin Kuzey Amerika, Hindistan) karakterli olabilmektedir¹⁶ (Sunall, 2006: <http://sosyalpolitika.fisek.org.tr/?cat=5> Erişim: 22.09.2007).

Sosyal dışlanma; sosyal koruma kapsamında olması gereken kişileri ve durumları yani yoksulluk, işsizlik, eşitsizlik, ayrımcılık gibi temel sosyal politika konularını kapsamaktadır. Bu nedenle sosyal dışlanma ekonomik, sosyal, siyasal tartışmaların konusu haline gelmiştir (Sapancalı, 2005: 52). Bilindiği üzere, sosyal kavramı fertlerin ve insan gruplarının birbirleriyle ilişkileri anlamına gelmektedir. Dışlanma kabul edilmeme, hariç tutulma demektir. Kabul edilmeme kişinin iradesi dışında ekonomik, toplumsal veya siyasal alanda olabilmektedir. Ancak, değinmek gerekir ki, sosyal dışlanmanın **psikolojik** boyutu da

¹³ Nitekim, 1997 tarihli Amsterdam Antlaşması (md.136, 137), Mart 2000 tarihli Lizbon Konseyi konuya ilişkin ilk adımları atmıştır. Aralık 2000 Nice Zirvesinde, yoksulluk ve sosyal dışlanmaya ilişkin ilke kararları alınmıştır. Kasım 2001'de Sosyal İçermeye İlişkin Ortak Rapor benimsenmiştir.

¹⁴ Varlıklı insanlar kendilerini korumak için kaleye dönüştürdükleri evlerinde yoksullara karşı korku ve öfke duymaktadır. Kendilerini değersiz gören yoksullarda savunma amacıyla etnikleşmekte ve cemaatleşmektedirler:

¹⁵ Söz konusu grupların tanımı için bkz., Mustafa Yaşar Tınar (1996). *Çalışma Psikolojisi*, İzmir: Necdet Bükey Yayıncılık, s.113 vd.

¹⁶ Türkiye İstatistik Kurumu, Sosyal koruma gerektiren risk ve ihtiyaçlar başlığı altında bazı istatistik verileri yer vermiştir. Bu riskler hastalık ve sağlık bakımı, özürürlük/malullük, yaşlılık/emeklilik, dul ve yetim, aile ve çocuk, işsizlik, barınma ve başka yerde sınıflandırılmayan diğer konular sosyal dışlanma olarak ifade edilmiştir. http://www.tuik.gov.tr/rip/temalar/2_7.html Erişim:29.09.2007

bulunmaktadır. Bu boyut bireyin kendisini yetersiz, değersiz ve suçlu olarak görmesine ilişkindir¹⁷ (Aldemir, Özpınar, 2004: 5,6, Erdem, 2006: 330-331).

Ekonomik alanda sosyal dışlanma, kişinin temel gereksinimlerini karşılayamaması (düşük düzeyde tüketim)¹⁸ olarak tanımlanabilir. (Özdemir, Özpınar, 2004: 5,6, Özbek, Sönmez, 2004:561,562). İşsizlik, gelir yoksulluğu, geçici işlerde çalışma, yeterli mal varlığı olmama, kredi alamama gibi nedenlerle ortaya çıkmaktadır¹⁹ (Erdut, 2000: 990). **Toplumsal** (sosyal) alanda dışlanma, kişinin sosyal refah hizmetlerinden mahrum kalmasıdır. Yani, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik hizmetlerinden ayrıca mülkiyet ve konut hakkından yeteri kadar yararlanamamadır. **Siyasal** alanda dışlanma, fertlerin politik etkinliklerin dışında kalmasıdır. Bu kişiler seçme ve seçilme, sivil toplum kuruluşlarına üyelik, sendikalaşma konularında etkin olamamaktadırlar. Ayrıca göçmenlerin ve azınlıkların içinde buldukları toplumlar tarafından benimsenmemesi²⁰ de bu kapsamda olmaktadır (Sapancalı, 2003: 194 vd.; Erdem, 2006: 327-328).

4.5. Değerlendirme

Toplumsal yapıda sosyal parçalanma tehlikesi ve sosyal patlama korkusunun artması bu kavramın doğuşuna neden olmuştur. Sosyal dışlanmanın karşıtı topluma kabul edilmedir (sosyal içerilme = social inclusion). Toplumla bütünleşmeyi ifade eden sosyal içerilme fertler ve gruplar arasında meydana gelen eşitsizliğin etkilerinin azaltılmasına hizmet etmektedir (Sapancalı, 2005: 52). Sözü edilen nedenlerle, sosyal dışlanma sosyal politikanın temeli olan sosyal sorun kavramının güncellenmiş adıdır denilebilir.

Sosyal sorun dışında ayrıca sosyal dışlanma kavramı bir görüşe göre, Avrupa'da yaşanan değişimler (ekonomik ve sosyal) sonucu, sosyal korumaya olan gereksinimden doğmuştur. Dışlanma sebeplerindeki artış ve çeşitlenme sosyal devlet anlayışında bir değişime neden olmuştur. Bu değişime uygun bir şekilde, bir çözüm yolu olarak sosyal dışlanma kavramı kullanılmıştır (Gökbayrak, <http://sosyalpolitika.fisek.org.tr/?p=43> Erişim:25.12.2007).

Diğer görüşe göre ise (kavramın ilk ortaya çıkmış olduğu ülke olan) Fransa'da yoksulluk kavramının fazla itibar görmemesi sonucu kabul görmüştür (Sunal, 2006: <http://sosyalpolitika.fisek.org.tr/?cat=5> Erişim: 22.09.2007).

Sosyal dışlanma, içeriği dikkate alındığında, temel sosyal politika sorunlarını incelemektedir (Sapancalı, 2003: 1). Bu itibarla, sosyal politikanın dışında kalan bir kavram değildir (Erdoğan, 2004: 3). Nitekim, sosyal dışlanma ile mücadelenin yerleşik bir sosyal politika alanı olduğu ifade edilmektedir (Erdoğan, 2004: 3). Açıklanan nedenlerle, sosyal dışlanma yeni bir terim olmakla birlikte, içerik ve kapsadığı konular itibarıyla yeni sayılmayacak bir kavramdır.

5. SOSYAL KORUMA

5.1. Sosyal Korumanın Doğuşu

Sosyal koruma kavramı sosyal dışlanma kavramı ile birlikte bir anlam ifade etmektedir. Sosyal dışlanma kavramının doğuş sürecine ilişkin olarak yapılan açıklamalar sosyal koruma kavramı için geçerlidir. Ancak öğretilerde vurgulandığı üzere, sosyal korumanın doğuşu 20. yy'ın en önemli sosyal başarılarından biri olarak ifade edilebilir. Sosyal koruma sistemleri vatandaşları yoksunluk ve yoksulluğa karşı korunmalarını ve böylece toplumların refah düzeylerinin artmasını sağlar. Diğer yandan fertlerin hayatta kalmaları için gerekli olan temel sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarını karşılar. Aynı zamanda toplumsal yapıda değişiklikler yaparak, toplumsal istikrarı sürdürerek, kişisel gelişim önünde engelleri kaldırarak, sosyal adalet ve ekonomik dinamizm teşvik ederek fertlerin yaşam kalitesinin yükseltmesinde de rol oynar (García, Gruat , 2005: 126-141).

5.2. Sosyal Korumanın Tanımı

Sosyal dışlanma kavramı sosyal koruma kavramının temelini oluşturmaktadır. Bu nedenle sosyal koruma, sosyal dışlanmaya karşı alınan önlemler bütünü yani, sosyal dışlanma ile mücadele stratejileridir. Bir diğer deyişle, kişileri yoksulluktan korumak, refah ve güvenliklerini iyileştirmek amacıyla alınan önlemler bütünüdür²¹ (Sapancalı, 2003: 209). Toplumların yoksulluğa düşmesinin önlenmesi, eşitsizliklerin

¹⁷ Sosyal dışlanma ayrıca sosyolojik, psikolojik ve kültürel boyutta da bulunmaktadır. Bkz. Özlem Çakır (2002). "Sosyal Dışlanma", DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4(3), s.84-84

¹⁸ Aldemir, Özpınar, :Tüketim toplumundaki seri imalat yoksulları defolu tüketicilere dönüştürmektedir. Yeterince tüketemiyor olma da yoksulluğun bir şekli olarak nitelenebilmektedir. Ayrıca bkz. İpek Özbek Sönmez (2004). "Kentsel Yoksulluk ve Sosyo-Mekansal Dışlanma", Ankara: Aile Şurası Bildirileri, s. 561, 562.

¹⁹ Kavram mesleki dışlanma ile işgücü piyasasından dışlanmayı da kapsamaktadır.

²⁰ Konuya ilişkin olarak ülkemiz açısından bir değerlendirme için bkz. Başak Ekim Akkan, Adullah Karatay, Goncağül Gümüş, Başak Erel (2007). "Sosyal Dışlanma Tehdidi Altında Romanlar", Radikal Gazetesi, 10 Temmuz 2007 = http://www.arkitera.com/haber_18282_sosyal-dislanma-tehdidi-altinda-romanlar.html Erişim: 22.05.2017

²¹ Sosyal koruma yöntemleri ülkelere ve sahip oldukları sosyal modele göre farklılık göstermektedir. Anglo-sakson ülkelerinde özel sektör ön planda iken Kıta Avrupa'sında devlet daha etkindir. Kavramın kullanımı için bkz. Özlem Çakır (2002). "Sosyal Dışlanma", DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4(3), s. 93 vd.

ortadan kaldırılması yoluyla toplumsal dengenin sağlanması sosyal korumanın varlık nedenidir (Garcia, Gruat, 2005, 126-141). Liberal ekonomik düzenin doğurduğu kişiler arası gelir dağılımındaki farklılık ve bu sebeple doğan yoksulluk sosyal korumanın ortaya çıkmasına neden olmuştur (Berry, 2013: 6).

5.3. Sosyal Korumanın Kişi Bakımından Kapsamı

Sosyal dışlanmaya uğrayan kişiler sosyal korumanın kapsamında olanlardır. Yani, bu kişiler engelliler, korunmaya muhtaç yaşlılar, çocuklar, kadınlar, evsizler, yalnız ebeveynler, uyuşturucu madde bağımlıları, intihara eğilimli insanlar ve benzeri konumda olan diğerleridir.

5.4. Sosyal Korumanın Konu Bakımından Kapsamı

Yoksulluk, işsizlik, hastalık ve evsizlikle mücadelenin sosyal korumanın kapsamına girdiği kabul edilmektedir (Sapancalı, 2003:209). Bireysel riskler dışında doğal afetler (deprem, sel, ...) ve kolektif (çevre felaketleri, küresel ısınma, çölleşme, siyasi ve ekonomik krizler) riskler de kapsamda sayılmaktadır. Bu yaklaşım kavramın en geniş anlamda ele alınmasıdır (Garcia, Gruat, 2005: 129). Söz konusu geniş yaklaşım, geniş anlamda sosyal politika kavramı ile örtüşmektedir.

5.5. Sosyal Korumanın Uygulama Araçları

Öğretide ifade edildiği üzere, sosyal koruma sosyal sigorta ve sosyal yardımları kapsar (Nadel, 1999: 4). Kavramın kapsamına (belirtilenlerin dışında) özel katkılarla sağlanan yardımlar da girer. Ayrıca, geniş anlamda sosyal politika kapsamına giren pazarın haksız rekabetten (küçük sermayenin büyük sermayeden) korunması gerekliliği de sosyal koruma önlemi olarak kabul edilmektedir (Weiler, 1995: 5-6).

Sosyal koruma uluslararası kuruluşlar tarafından da gündeme alınmıştır. Örneğin, **Dünya Bankası** aşırı yoksulları görev alanında kabul etmekte, sosyal koruma önlemlerini kamusal, piyasa merkezli ve enformel önlemler olarak belirlemektedir²². **Birleşmiş Milletler** sosyal korumayı (Dünya Bankası'na nazaran daha geniş bir yaklaşımla) çalışmayan ya da düşük gelirli kişilere yönelik olarak benimsemektedir. Kapsama sağlık, çocuk, konut edindirme gibi yardımlar girmektedir. Gerekli önlemler devlet, özel işletmeler ve enformel kuruluşlar tarafından alınacaktır (Norton, Conway, Foster, 2001: 40). Çalışanları da kapsamda sayan **Uluslararası Çalışma Örgütü** en geniş anlamda sosyal koruma anlayışına sahiptir. Sosyal koruma araçları, devlet yardımları, kendi kendine yardım kuruluşları, sivil toplum örgütleri ayrıca özel işletmelerin gönüllü yardım etkinlikleri olarak kabul görmüştür (Kapar, 2005: 5).

5.6. Değerlendirme

Yukarıda açıklandığı üzere, sosyal dışlanma sosyal sorun kavramının yerine kullanılmaktadır. Benzer şekilde, sosyal koruma sosyal politika yerine ikame edilmeye çalışılmaktadır. Söz konusu nedenle, (aşağıdaki tabloda gösterildiği üzere) anılan kavramların kişi bakımından kapsamı, konu bakımından kapsamı ve ayrıca uygulama araçları farklılık göstermemektedir.

Tablo 3: Sosyal Korumanın Kapsamı

Kişi bakımından kapsam	Konu bakımından kapsam	Araçlar/Yöntemler
-Çalışanlar (işçi/bağımsız çalışan/kamu görevlisi), -Korunmaya muhtaç kişiler, -Korunmaya muhtaç gruplar.	Beslenme Barınma Bakım Destek Eğitim Sürdürülebilir yaşam, Katılım.	-Özel işletmeler (sosyal sorumluluk), -Kendi kendine yardım kuruluşları, -Sivil toplum kuruluşları -Devlet.

6. SOSYAL HİZMET

6.1. Sosyal Hizmetin Doğuşu

İnsanoğlu var olduğundan bu yana toplumdaki olanak ve hizmetlerden yeteri kadar yararlanamayan sakatlara, yoksullara ve diğer sorunlu kişilere yardım etmiştir. Bu yardımlar aile içinde, akrabalar arasında, komşular tarafından yapılmıştır. Ayrıca dinler (Musevilik, Hıristiyanlık, Müslümanlık) de aynı amaca hizmet etmiştir. Batı'da sosyal hizmetin öncüleri, muhtaçlara sadaka veren vatandaşlar ve kiliselere bağlı hayırseverlik örgütleridir (Zastrow, 2014: 2). Büyük bir iktisadi güce sahip olan kilise, yurtlar açmakta, öğrenim kurumları kurmakta, hastaneler yaptırmakta ve yoksullara yardım etmekte idi.

Bu konuda İngiltere'de ilk düzenleme örneklerinden olan Fakirler Kanunu 1348-49'da kabul edilmiştir. Daha sonra birkaç kez güncellenen ve 1834'te yürürlükten kaldırılan bu yasa sağlıklı olan yoksulların kilisenin sağlayacağı işlerde çalışarak yaşamlarını kazanmalarına yönelikti. Çalışmayı reddedenler hapsedilmekteydi. Kilise bölgesinde bir yoksullar evi kurulabilmekteydi. Bu ev öksüz ve bakıma muhtaç çocukların çıraklık eğitimini ve yaşlılarla sakatların bakımını üstlenmekte, muhtaçların cenazelerini kaldırmaktaydı. Söz konusu giderleri karşılamak üzere her kilise kendi vergisini alma yetkisine

²² Dünya Bankası'nın sosyal koruma hakkındaki yaklaşımı için bkz. Robert Holzman, Steen Jorgenson, (1999). "Social Protection as Social Risk Management", Conceptual Underpinnings for The Social Sector Strategy Paper, New York: World Bank, s.13.

sahipti. Ancak, çeşitli nedenlerle bu düzen iyi işleyememekteydi²³ (Yuvalı, 2017: 112; Şeker, <http://okulsite.org/sosyal-hizmetin-batdaki-ve-turkiyedeki-tarihsel-gelisimi-ikinc.html>. Erişim: 24.05.2017).

Ayrıca, esnaf ve sanatkârların oluşturmuş oldukları mesleki birlikler (loncalar) üyeleri için gerekli korumayı üstlenmiştir. 18. yüzyılın sonuna doğru Sanayi Devrimi ile zanaatkârlar geçinemez olmuş, çalışmak ümidiyle fabrikaların olduğu kentlere göç akın etmeye başlamışlardır. Eskinin usta, kalfa ve çırakları Sanayi Devrimi ile birlikte işçi haline gelmiştir. Böylece, lonca düzenindeki usta-kalfa-çırak arasındaki korumacı ilişkiden çok farklı bir işçi ve işveren sınıfı ortaya çıkmıştır. Meslek örgütlerindeki kurallı yapıdan sanayi işçiliğindeki kuralsız yapıya geçiş sefalet ücreti ile ağır koşullarda (hafta boyunca, günde 18 saate kadar varan sürelerde) çalışmalara neden olmuştur. Çocuklar ve kadınlar da aynı kuralsız ve denetimsiz ortamda çalışmaya mecbur kalmışlardır.

Devlet, zamanla hayırsever bireylerin ve gönüllü kuruluşların başa çıkamadığı sorunlarla çok daha düzenli ve kapsamlı ilgilenmeye başlamıştır. Bu amaçla özellikle 20. Yüzyıl'da yeni bir teşkilatlanmaya gitmişlerdir. Nitekim yine İngiltere örneğinde, 1908 Yaşlı Sosyal Yardım kanunu kabul edilmiş, 1942'de Beveridge Raporu hazırlanarak İngiltere'de çağdaş bir sosyal güvenlik düzenine geçilmiştir (Yuvalı, 2017: 114-115; Türkmen, 2015: 37-38).

6.2. Sosyal Hizmetin Tanımı

Sosyal hizmet, -içerik ve uygulama araçları bakımından- sosyal yardımlardan farklı da olsa, öğretide zaman zaman onu da kapsamına alınacak şekilde ifade edilmektedir. Değinilen görüşe göre, sosyal hizmet sosyal yardımları da kapsamına alır. Çünkü, yardımlar sosyal hizmetin uygulama alanlarından biri sayılır (Kesgin, 2016:451). Ayrıca değinmek gerekir ki, daha ileri bir yaklaşımla, "*Beveridge sisteminde sosyal hizmetler sosyal refah hizmetlerini ifade etmekte, bu isim altında sosyal hukukun tüm dallarını kapsamaktadır*" (Sözer, 1998: 32). Nitekim, bu hususta ileri sürülen görüş gereği, sosyal hizmetler, demokratik sosyal hukuk devletinin gelişmesi için özgür birey ve örgütlü toplum sağlamaya yöneliktir. Bireyin ve toplumun gelişmesi için eşitsizliklerin, adaletsizliklerin ve çelişkilerin giderilmesi amacını taşır. Huzurlu bir toplum için ekonomik gelişmelerle sosyal gelişmelerin uyum içinde olması gerekir. Toplumun ve mensubu olan insanların yaşam kalitesinin yükseltilmesi sosyal hizmetler vasıtasıyla olmaktadır. Sosyal hizmetler bu iddialı hedefine ulaşabilmek için disiplinler arası politika, plan ve program geliştirmekte, çözüm stratejileri üretmektedir (<http://www.sosyalhizmetuzmani.org/sosyalhizmetlernerdir.html> , Erişim:24.06.2016).

Sosyal hizmet, toplumsal yaşamda var olan fırsatlardan yeteri kadar yararlanamadığı için sosyal güvenlik sistemi dışında kalan, bu nedenle de sosyal refahtan hiç ya da yeteri kadar pay alamayan kişilerin ihtiyaçlarının saptanması ve bu ihtiyaçların karşılanmasıdır (Küçükçara, 2013: 93). Amaç insanların diğer bireyler ve doğa ile mevcut çelişkilerini ortadan kaldırmaktır (Kongar, 1972: 23; Berk, 2014: 24). Yapılan açıklamalarda ihtiyaçlardan söz edilmekte, karşılanmaları hususunda araçlardan bahsedilmemektedir. Sözü edilen ihtiyaçların geniş kapsamı ve giderilmeleri için kullanılacak yöntemlerin de çeşitliliği nedeniyle yapılan tanımların geniş anlamda sosyal hizmetleri ifade ettiği ifade edilebilir. Geniş anlamda sosyal hizmet bu haliyle geniş anlamda sosyal politika ile eşdeğerli olmaktadır.

Dar anlamda sosyal hizmet, korunmaya muhtaç kişilere, karşılıksız olarak sağlanan hizmet desteklerini ifade eder. Nitekim, 2022 sayılı Sosyal Hizmetler Kanununda kavram "*... kişi ve ailelerin kendi bünye ve çevre şartlarından doğan veya kontrolleri dışında oluşan maddi, manevi ve sosyal yoksunluklarının giderilmesine ve ihtiyaçlarının karşılanmasına, sosyal sorunlarının önlenmesi ve çözümlenmesine yardımcı olunmasını ve hayat standartlarının iyileştirilmesi ve yükseltilmesini amaçlayan sistemli ve programlı hizmetler bütünü...*" dür şeklinde tanımlanmıştır (Md. 3). Tanımda hizmet sunma gerekliliği için yoksunluk ölçü olarak ele alınmış sebepleri maddi, manevi veya sosyal olarak tasnif edilmiştir. Böyle bir durum mevcut olduğunda, söz konusu yoksunlukların giderilmesi, yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve düzeyinin yükseltilmesi hedef sayılmıştır.

Kavram öğretide benzer şekilde ele alınmıştır. Örneğin bir tanıma göre, "*Toplumun kendi elinde olmayan nedenlerle yoksul ve muhtaç duruma düşen ya da beden veya ruhen bir eksikliğe uğrayan bireylerin ülkenin genel şartları çerçevesinde insana yaraşır, çevreleri ile uyumlu bir hayat sürmeleri için maddi ve manevi, ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik, devlet ve gönüllü kuruluşlar tarafından sağlanan hizmetler...*" dir (Tuncay, Ekmekçi, 2016: 759). Tanımda yoksunlukların giderilmesinde devlet dışında gönüllü kuruluşların da görev üstlenebileceği belirtilmiştir. Bir diğer yaklaşımla sosyal hizmetler, kalıcı ya da geçici eksikliği nedeniyle toplumla bütünleşemeyen, sağlıklı iletişim kuramayan fertlere ve özel gereksinimi olan gruplara sunulan hizmetlerdir (Tomanbay, 2013: 3-4).

²³ Kocaoğlu, eserinde Fakirlik Kanunu'na sosyal politikanın tarihini aktarırken yer vermektedir. Mehmet KOCAOĞLU (1997). *Sosyal Politika*, Ankara: Türk Ağır Sanayii ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası, s.113.

6.3. Sosyal Hizmetin Kişi Bakımından Kapsamı

Sosyal hizmetin çalışma alanına (maddi, manevi, ekonomik ve sosyal) yoksunluk çeken çocuklar, gençler, aileler, engelliler, kadınlar, yaşlılar, yoksullar, diğer dezavantajlı kişiler ve sosyal gruplar girmektedir. (Sheafor, Horejisi, 2015: 24). Ayrıca, tıbbi ve psikiyatrik bakıma gereksinimi olan hastalar, sosyal sapma gösteren gruplar (madde bağımlıları, suçlular ...), sığınmacılar, göçmenler kapsamda sayılmaktadır (Yuvalı, 2017: 40). Nihayet, örgütsel yapılarda çalışanlar da kapsamda kabul edilmektedir (Küçükkara, 2013: 93).

6.4. Sosyal Hizmetin Konu Bakımından Kapsamı

Sosyal hizmetlerin uğraşı alanları mikro ve makro olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. **Mikro nitelikli sosyal hizmetler**, kişilere ve gruplara yönelik (kişi, aile ...) çalışmaları içermektedir (Şahin, 2000:1). Sosyal hizmetlerin konusu kişi bakımından kapsamına giren kişi ve gruplar olduğu için, onlarla bağlantılı olarak çocuk koruma ve yetiştirme, gençlere yönelik hizmetler, yaşlı refahı, aileye manevi destek hizmetleri, psiko-sosyal destek hizmetleri, sağlık hizmeti, doğal afetlerde yardım olanakları sağlanmaktadır. İşsizlik, yoksulluk, evsizlik, şiddet, ayrımcılık, dışlanma (azınlık olma), göç de sosyal hizmetin konu bakımından kapsamında bulunmaktadır. Ayrıca, sadece fertlerin değil örgütsel yapılarda çalışanların uyum sorumluları ilgi alanında kabul edilmiştir (Küçükkara, 2013: 93; Yuvalı, 2017:40).

Makro nitelikli sosyal hizmetler ise toplum ve içindeki katmanlara yöneliktir.²⁴(Şahin, 2000: 1; Kongar, 1972: 28-29; Sheafor, Horejisi, 2015: 28). Söz konusu nedenle, mikro hizmetlerin konusu dar anlamda sosyal politika, makro nitelikli sosyal hizmetlerin konusu ise geniş anlamda sosyal politika ile örtüşmektedir.

6.5. Sosyal Hizmetin Uygulama Araçları

Gelir dağılımındaki çarpıklıkları düzeltmek ve sosyal kalkınmayı sağlamak görevi üstlenen sosyal hizmetler, geniş anlamda (geniş anlamda sosyal politikayı da içerecek şekilde) kabul edildiğinde, amacına ulaşmak için ondan farklı araçlara sahip değildir. Yani, devlet kurmuş olduğu sosyal koruma düzeni (sosyal sigorta, sosyal tazmin, sosyal yardım, sosyal hizmet) ile yoksun kişilere ihtiyaç duydukları hizmetleri sunacaktır. Kendi kendine yardım kurumları olan sendikalar ve kooperatifler kuruluş amacına göre ihtiyaç sahiplerine destek olacaklardır. Sivil toplum kuruluşları da sözü edilen asli yardım ve hizmet kuruluşlarının boşluklarını dolduracak, onları tamamlayıcı işlev üstlenecektir.

6.6. Değerlendirme

Sosyal hizmetin (özellikle geniş anlamda olanın) kişi bakımından ve konu bakımından kapsamı aynılık göstermektedir. Ayrıca, aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere, gerçekleştirilmesi için başvuru yöntemleri de aynıdır.

Tablo 4: Sosyal Hizmetin Kapsamı

Kişi bakımından kapsam	Konu bakımından kapsam	Araçlar/Yöntemler
-Yoksunluk çeken kişiler (çocuk, genç, kadın, yaşlı, aile, ...) -Sorunlu toplum katmanları (azınlık, göçmen, dışlanmış sosyal gruplar...)	İşsizlik, yoksulluk, evsizlik, şiddet, ayrımcılık, dışlanma, göç...	-Kamu -Kendi kendine yardım kurumları (Sendikalar, Kooperatifler), -STK'lar (dernekler, vakıflar).

7. SONUÇ

Sahip olduğu siyasi rejim ne olursa olsun tüm devletler vatandaşlarını çalışma yaşamının ve özel hayatın sosyal nitelikli risklerine karşı koruma altına almaktadırlar. Devletlerin başvurdukları koruma yöntemleri ve adlandırılmaları konusunda kavram ve anlam birliği bulunmamaktadır. Konu hakkında en yaygın olarak kullanılan kavramlar sosyal politika, sosyal devlet, sosyal refah uygulamaları, refah devleti, sosyal dışlanma, sosyal koruma ve sosyal hizmettir. Değinen kavramların birbirinin yerini tutup tutmadığı, kişi bakımından kapsamlarının, konu bakımından kapsamlarının ve ayrıca uygulama araçlarının belirlenmesi ile mümkündür.

Sanayi devrimi döneminde devletler sınıflar arası çatışma ve çekişmelerle tehdit altında kalmışlardır. 18 yüzyıl boyunca Avrupa'da yaşanan şiddetli sınıf çatışmalarının varlığını tehdit eder hale gelmesi, devletleri sosyal sorunlara müdahale etmek zorunda bırakmıştır. **Sosyal politika** olarak adlandırılan koruma önlemleri başlangıçta sadece bağımlı çalışanlara yönelik iken, zaman içinde diğer çalışan gruplarını da kapsamıştır. Bu kişiler memurlar dışında bağımsız çalışanlar, esnaf ve sanatkarlardır. Zamanla devlet çalışmayan kesimin dışında kalan kişileri de koruma kapsamına alma gereği duymuştur. Söz konusu kişiler

²⁴ Sosyal hizmet ve sosyal refah ilişkisi için bkz. Emre Kongar (1972) İnsanı Yönlendirme ve Sosyal Hizmetler, (Sosyal Çalışmaya Giriş), Hacettepe Üniversitesi yayınları, A-25, Şafak Matbaası, 2. Bası, 28, 29.

Yazar sosyal hizmet sunan sosyal çalışmacıların refah hizmetlerinin tümünü değil, sadece bir kısmını üstlendiklerini; bu nedenle, iki kavramın özdeş olamayacağını ifade etmektedir.

yoksullar, çocuklar, engelliler, dul kadınlar ve korunmaya muhtaç görülen diğer kişilerdir. Böylece sosyal politika toplumu oluşturan bireylerin sosyal ihtiyaçlarını karşılama amacına yönelik faaliyetlerde bulunan disiplinler arası bir bilim dalı haline gelmiştir.

Aktarılan gelişme süreci dikkate alındığında dar anlamıyla sosyal politikayı, "çıkarları uyuşmayan sınıflar arasında tirmanan çatışmaları önleyerek toplumsal uyumu garanti altına almak olarak tanımlamak mümkündür. Geniş anlamda sosyal politika, toplumun bütün sınıf ve zümreleri arasındaki tezat ve mücadeleleri ortadan kaldırmayı amaçlamıştır. Burada söz konusu olan, sosyal sınıf ve zümrelerin sosyal yapı içinde ahenkli bir şekilde yer alması ve sosyal bütünlüğü parçalamak eğiliminde olan gerginlik ve tezatların bertaraf edilmesidir (Şenkal, 2007: 26-27). Dar ve geniş anlamda sosyal politika tedbirlerini uygulayan devlet **sosyal devlet** olarak adlandırılmaktadır.

Sosyal refah ve **refah devleti** kavramının doğuşu ve tanımı ile ilgili olarak yapılan açıklamalar sosyal politika ve sosyal devlet için yapılan açıklamalar ile örtüşmektedir. Sosyal politika ve sosyal devlet Kıta Avrupa'sında, sosyal refah ve refah devleti kavramları ise Anglo-Amerikan ülkelerinde aynı amaca hizmet etmek üzere kullanılmaktadır.

Sosyal koruma kavramı yukarıda açıklanan klasik kavramlardan daha sonra kullanılmaya başlanmıştır. Tanımı ve kapsamı konusunda fikir birliği bulunmamaktadır. Yapılan bir tanıma göre, sosyal koruma insan onuruna saygı, sosyal adalet ve sosyal dayanışma değerleri temelinde gelirin yeniden dağılımını sağlayan mekanizmaların bütünüdür. Yani, sosyal korumanın amacı ailelerin ve topluluğun üyelerinin korunmasıdır. Bu geniş kapsamlı tanım dışında "sosyal koruma, temel risk ve gereksinimlerden kaynaklanan düşük yaşam standartlarına ya da yaşam standartlarının gerilemesine karşı koruma sağlamak için; toplumun kamusal ve toplu önlemler aracılığıyla bireylere ve ailelerine sağladığı yardımlar" dır şeklinde yapılan dar kapsamlı yaklaşımlar da bulunmaktadır. Dar tanım toplumun sadece en yoksul üyelerini, toplumdan dışlananları korumayı ifade etmek üzere kullanılmaktadır. Uluslararası belgelerin sadece bazılarında yeni bir hak doğurmadan kullanılan kavram belgelerde bazen sadece sosyal kelimesi olmadan ifade edilmektedir. Söz konusu yeni kavramın insan hakkı olarak sosyal güvenliği geri plana atmaktan, sosyal devleti ve sosyal adaleti gerçekleştirmenin en önemli araçlarından biri olan, sosyal güvenlik hakkını önemsizleştirip gözden düşürmekten başka bir anlam taşımadığı ifade edilmektedir²⁵ (Gülmez, 2015; 77).

Açıklanan kavramların birbirleri ile ilgisini kurabilmek, amaçlarına ulaşmak için **kullandıkları araçların/yöntemlerin** bilinmesi gerekmektedir. Sosyal politika ve sosyal refah uygulamalarının araçları çalışanlar için sosyal sigortalar ve onların dışında kalanlar için sosyal tazmin, sosyal yardım ve sosyal hizmettir. Sosyal sigortada işçi, kamu görevlisi ve bağımsız çalışanlar ödedikleri primler ile çalışma yaşamından ve özel yaşamlarından kaynaklanan bazı risklere karşı koruma altına alınmaktadırlar. Söz konusu primli sistemin dışında kalan primsiz olarak adlandırılan diğer koruma alanlarından olan sosyal yardımlarda kişiler maddi destek, sosyal hizmetlerde hizmet desteği almaktadırlar. Değirmek gerekir ki, sosyal korumanın kişi, konu ve araç olarak kapsamı hakkında yapılan açıklamalar, bu kavramın yeni ve özgün bir nitelik taşımayıp, zaman zaman mevcut yerleşmiş temel kavramların yerine kullanılmakta olduğunu ortaya koymaktadır.

Yapılan açıklamalar sosyal hizmet kavramı bakımından da geçerlidir. Çünkü geniş anlamda sosyal hizmet geniş anlamda sosyal politika ile örtüşmektedir. Dar anlamda sosyal hizmet, dar anlamda sosyal politikayı karşılamaktadır. Ancak, aslında sosyal hizmet sosyal politikanın (sosyal devletin) sağlanması araçlarından sadece biridir. Yukarıda yapılan açıklamaları aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür.

Tablo 5: Kavramların Araç ve Rejim Bakımından Değerlendirmesi

Neden	Araç	Rejim
Sosyal sorun	Sosyal politika	Sosyal Devlet/Refah Devleti
Sosyal dışlanma	Sosyal koruma	Sosyal Devlet/Refah Devleti
Sosyal sorun/sosyal dışlanma	Sosyal hizmet	Sosyal Devlet/Refah Devleti

KAYNAKÇA

AKKAN, E. Başak, KARATAY, Abdullah, GÜMÜŞ, Goncağül, EREL, Başak (2007). "Sosyal Dışlanma Tehdidi Altında Romanlar", Radikal Gazetesi, 10 Temmuz 2007 = http://www.arkitera.com/haber_18282_sosyal-dislanma-tehdidi-altinda-romanlar.html Erişim: 22.05.2017

ALCOCK, Pete, MAY, Margeret, ROWLINGSON, Karen (2011). *Sosyal Politika Kuramlar ve Uygulamalar*, Ankara: Siyasal Kitabevi,.

ALDEMİR, Şansel, ÖZPINAR, Ömer (2004). "Kapitalizm, Yoksulluk ve Sosyal Dışlama", *Anme İdaresi Dergisi*, 37(2), s.1-11.

ALTAN, Z. Ömer (2004). *Sosyal Politika*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

BERK, Ferit (2014). *Farklı Devlet Sistemlerinde Karşılaştırmalı Sosyal Refah ve Hizmet Modelleri*, İstanbul, Sokak Kitapları Yayınları.

²⁵ "Sosyal koruma" ve "sosyal güvenlik", çoğu zaman birbirinin yerine geçmek üzere kullanılır ki bu üzücüdür. (UK, pragmatik bir kaygıyla, raporunda "sosyal koruma" kavramını, sosyal güvenlik sistemlerinin bazı risklere ve sosyal gereksinimlere karşı sunduğu (sağladığı) koruma anlamında kullandığını belirtmiştir).

- BERRY, Albert (2013). "Growth, Employment, Poverty and Social Protection: A conceptual framework" Social Protection, Growth and Employment Evidence from India, Kenya, Malawi, Mexico and Tajikistan", *United Nations Development Programme in the USA*, s.1-41.
- BRADFORD, Sheafor W., CHARLES, Horejisi. (2015). *Sosyal Hizmet Uygulaması*, Ed. Durdu Buran Çiftci, Nika Yayınları.
- BRILLANT Eleanor L.(1997). *Nonprofit Organisations, Social Policy, and Public Welfare, Social Work in the 21st Century*, Michael Reisch Eileen Gambrell, Pine Forge Press.
- CAN, Mustafa (2013). *Günlük Refah Politikaları Bağlamında Sosyal Hizmetlerin Farklı Modelleri: Dünya Örnekleri Üzerine Bir Değerlendirme*, Ankara: Nobel Yayınları.
- ÇAKIR, Özlem (2002). "Sosyal Dışlanma", *DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(3), s.83-104.
- ÇOLAK, F. Ömer (2007). *Sosyal Politikasız Bir Dünya Mümkün müdür?*, Ankara: Sosyal Devlet ve Sosyal Politika Semineri.
- ERDEM, Tefik (2006). *Yoksulluk, Feodaliteden Küreselleşmeye, Temel Kavram ve Süreçler*, Ankara: Lotus Yayınevi.
- ERDOĞDU, Seyhan (2004). "Sosyal Politikada 'Avrupalı' Bir Kavram Olarak Sosyal Dışlanma", *Çalışma Ortamı Dergisi*, Sayı : 75 Yıl : Temmuz - Ağustos 2004
- ERDUT, Zeki (2006). "Avrupa Birliğinde İstihdam Politikası ve Türkiye", *Yeni Türkiye*, 2000/36, s.990.
- ERSÖZ, Y. Halis. (2006). "Sosyal Politika -Refah Devleti - Yerel Yönetimler İle İlişkisi", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Prof.Dr. Tokar Dereli'ye Armağan, İstanbul, 5(1).
- FEDERICO, C. Ronald (1980) *The Social Welfare Institution, An Introduction*, Toronto: D.C. Health and Company Third Edition.
- GARCIA,A. Bonilla, GRUAT, J.V (2005). "Sosyal Koruma ve Yaşam Döngüsü" , Çev. Aysen Uysal, İnci Malak Uysal, *Sendikal Notlar*, Sayı: 27, s.126-141.
- GARCIA A. Bonilla and GRUAT J.V., (2003). *Social Protection A Life Cycle Continuum Investment For Social Justice, Poverty Reduction And Sustainable Development*, Genova: ILO, Social Protection Sector.
- GENÇLER,Ayhan, ÇİFTÇİ, Murat (2013). "Genel Olarak ve Türkiye Açısından Sosyal Politika Analizi", *Sosyal Hizmet Temeller ve Uygulama Alanları*, Ed. Hakan Acar, Nilüfer Negiz ve Elvettin Akman, Ankara: Maya Akademi Yayınevi.
- GÖKBAYRAK, Şenay (2006). *Sosyal Dışlanma Sorunsalına Türkiye Düzleminde Geliştirilen Model Uygulamaları: Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı Faaliyetleri*" <http://sosyalpolitika.fisek.org.tr/?p=43> Erişim:25.12.2007
- GÖZE, Ayferi (2005). *Liberal Marksiste Faşist Nasyonal Sosyalist ve Sosyal Devlet*, İstanbul: Beta Yayınevi.
- GÜLMEZ, Mesut (2015). "Sosyal Güvenlik mi, Sosyal Koruma mı ? Uluslararası Boyut ve Evrimi Üzerine Aykırı 'İlk' Düşünceler", *Sosyal İnsan Hakları Sempozyumu VII Bildiriler*, Pamukkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, 10-11 Aralık 2015, Denizli.
- GÜMÜŞ, T. Ali (2010). *Sosyal Devlet Anlayışının Geleceği ve Dönüşümü*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- GÜVEN, Sami (2001). *Sosyal Politikanın Temelleri*, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- HOLZMAN, Robert; JORGENSON Steen, (1999). "Social Protection as Social Risk Management", *Conceptual Underpinnings for The Social Sector Strategy Paper*, New York: Word Bank.
- KAPAR, Recep (2005). *Sosyal Korumanın İşgücü Piyasasına Etkisi*, İstanbul: DİSK Birleşik Metal-İş Yayınları.
- KARAS, Özcan (2013). "Sivil Tolum Örgütlerinde Sosyal Hizmet", *Sosyal Politika ve Kamu Yönetimi Bileşenleriyle Sosyal Hizmet: Temelleri ve Uygulama Alanları*, Ed. Hakan Acar, Nilüfer Negiz ve Elvettin Akman, Ankara: Maya Akademi Yayınevi.
- KESGİN, Bedrettin (2016). "Sosyal Hizmet ve Sosyal Yardımda Büyükşehir Belediyeleri ile İlçe Belediyeleri Arasında Nasıl Bir Dağılım Yapılabilir?" *DEÜ, SBE Dergisi*, 18(3), s.447- 462..
- KOCAOĞLU, Mehmet (1997). *Sosyal Politika*, Ankara: Türk Ağır Sanayii ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası.
- KOÇAK, Orhan(2011). "Refah Devleti İşığında Sağlık Hizmetleri ve Türkiye'de Sağlık Sektöründeki Gelişmeler, İŞ, GÜÇ", *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 13(4) s.61-82.
- KONGAR, Emre (1972) *İnsanı Yönlendirme ve Sosyal Hizmetler*, (Sosyal Çalışmaya Giriş), Hacettepe Üniversitesi yayınları, A-25, Şafak Matbaası.
- KORAY, Meryem ve TOPÇUOĞLU Alper (1995). *Sosyal Politika*, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayını.
- KORAY, Meryem (2003). "Sosyal Refah Devleti: Kimi İçin Umut, Kimi İçin Kaygı Kaynağı", *Sosyal Demokrat Yaklaşımlar*, İstanbul: SODEV-TÜSES Yayınları, s. 93-113.
- KORAY, Meryem (2005). "Görölmek İstenmeyen Gerçek: Sosyal Refah Politikaları ve Demokrasi İlişkisi", *Çalışma ve Toplum*, 2005/2, s. 27-59.
- KÜÇÜKKARA, Nilgün (2013). "İnsan Hakları, Sosyal Adalet ve Sosyal Hizmet", *Sosyal Politika ve Kamu Yönetimi Bileşenleriyle Sosyal Hizmet: Temelleri ve Uygulama Alanları*, Ed. Hakan Acar, Nilüfer Negiz ve Elvettin Akman, Ankara: Maya Akademi Yayınevi.
- NADEL, Henri (1999). "The Crisis of Social Democratic State: from Fordism to Globalisation", *Workshop on The Concept of Full Employment, European Economists for an Alternative Economic Policy*, Barcelona, Eylül 1999.
- NEGİZ Nil, AKMAN Elvettin., (2013). "Sosyal Devlet, Sosyal Hizmet ve Yerel Yönetimler", *Sosyal Politika ve Kamu Yönetimi Bileşenleriyle Sosyal Hizmet: Temelleri ve Uygulama Alanları*, Ed. Hakan Acar, Nilüfer Negiz ve Elvettin Akman, Ankara: Maya Akademi Yayınevi.
- NORTON, Andy, CONWAY, Tim , FOSTER Mick (2001). "Social Protection Concepts and Approaches: Implications for Policy and Practice in International Development", *Centre for Aid Public Expenditure, Overseas Development Institute Work in Paper*, London.
- ORHAN, Tuna, YALÇINTAŞ, Nevzat (1999). *Sosyal Siyaset*, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- ÖZAKINCI, Cengiz (2005). *Türkiye'nin Siyasi İhtiharı Yeni-Osmanlı Tuzağı*, İstanbul: Otopsi Yayınları.
- ÖZDEMİR, Süleyman (2006). "Başlangıcından Günümüze Refah Devletlerinde Sosyal Harcamaların Analizi", *Sosyal Siyaset Konferansları*, Prof.Dr. Nevzat Yalçintaş'a Armağan özel Sayısı, Sayı: 50, s. 153-204.
- ÖZKALP, Enver (2005). *Sosyolojiye Giriş*, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.
- SAPANCALI, Faruk (2003). *Sosyal Dışlanma*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- SAPANACALI, Faruk (2005). "AB'nde Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Yöntemleri", *Çalışma ve Toplum*, 2005/3, s. 51-105.
- SÖNMEZ Özbek, İpek (2004). "Kentsel Yoksulluk ve Sosyo-Mekansal Dışlanma", *Aile Şurası Bildirileri*, Ankara.
- SÖZER, N. Ali (1997). *Sosyal Devlet Uygulamaları Almanya, İngiltere, Hollanda, Türkiye*, İzmir.: İlsan Matbaası
- SÖZER, N. Ali (1998). *Türkiye'de Sosyal Hukuk*, İzmir: Fakülteler Kitabevi.
- SUNAL, Onur (2006). *Sosyal Dışlanmaya Kuramsal Yaklaşımlar*, <http://sosyalpolitika.fisek.org.tr/?cat=5> Erişim: 22.09.2007.
- ŞAHİN, Neşe, TEKİN, Uğur (2013). "Türkiye'de Sosyal Hizmetin Temel Karakteristikleri ve Güncel Görünümü" , *Sosyal Politika ve Kamu Yönetimi Bileşenleriyle Sosyal Hizmet: Temelleri ve Uygulama Alanları*, Ed. Hakan Acar, Nilüfer Negiz ve Elvettin Akman, Ankara: Maya Akademi Yayınevi.
- ŞAHİN, Fatih (2000). *Sosyal Hizmet Uzmanlarının Sosyal Refah Politikası Süreçlerine Katılımı*, Ankara: Aydınlar Matbaası TALAS, Cahit (1974). *Ekonomik Sistemler*, Ankara: Doğan Yayınları.

ŞEKER, Aziz "Dünya'da Sosyal Hizmetin Tarihsel Gelişimi (2)", 21. Yüzyılda Sosyal Adalet Arayışında Sosyal Hizmet (Sosyal Politika Aracı Olarak Sosyal Hizmet Yazıları), <http://www.sosyalhizmetuzmani.org/21yyshm.htm> 24.05.2017

ŞENKAL, Abdülkadir (200). *Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika*, İstanbul: Umuttepe Yayınları.

TARTANOĞLU, Şafak (2010). "Sosyal Dışlanma: Küreselleşme Perspektifinden Bir Kavramsallaştırma Çabası", *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, Sayı: 42, s.1-13.

TINAR, Y. Mustafa (1996). *Çalışma Psikolojisi*, İzmir: Necdet Bükey Yayıncılık.

TOKOL, Aysen (2000). *Sosyal Politika*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayın No: 173

TOMANBAY, İlhan (2013). *Sosyal Hizmet Kuruluşları*, Eskişehir: AÜ.AÖF. Yayınları.

TUNCAY, Can, EKMEKÇİ, Ömer (2016). *Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri*, İstanbul: Beta Yayınevi.

TÜRKMEN, Bekir (2015). *Sosyal Hizmet Tarihi*, İzmir

UÇKAN, Banu (2005) "Avrupa Anayasası'nın Genel Çerçevesi ve Sosyal Politikalara İlişkin Temel Düzenlemeleri", *Çalışma ve Toplum*, 2005/3. s.107-136.

UĞUR, Suat (2016). *Sivil Toplum Kuruluşları ve Sosyal Hizmet Uygulaması*, İstanbul: Auzeff

WEILER, Barbara, (1995). "The Future of Social Protection: A Framework for a European Debate Report on the Communication from the Commission (COM(95)0466 - C4-0524/95) and the report from the Commission on Social Protection in Europe (1995)" (COM(95)0457 - C4-0518/95), s.5-6.

YUVALI, Ertuğrul (2017). *Türk Sosyal Güvenlik Hukukunda Merkezi (Kamusal) Sosyal Yardımlar*, Ankara: Turhan Kitabevi.

ZASTROW Charles (2014). *Sosyal Hizmete Giriş*, Ed. Durdu Baran Çiftci, Ankara: Nika Yayınevi.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Avrupa Birliği Koordinasyon Dairesi Başkanlığı,
<http://ab.calisma.gov.tr/web/Çalışmalarımız/ToplulukProgramları/İstihdamveSosyalDayanışmaTPPROGRESS/SosyalDışlanma/tabid/77/Default.aspx>. Erişim:17.09.2007.

http://www.tuik.gov.tr/rip/temalar/2_7.html Erişim:29.09.2007